

УДК 376.433

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.18>

Т. С. Сахно

аспірантка кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДНИК СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено визначенню поняття інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті спеціальної освіти. Проведено аналіз досліджень у психолого-педагогічній та спеціальній літературі щодо досліджуваного питання. Зазначено, що воно нині не є загальноприйнятим й однозначним визначенням. З'ясовано, що інформаційно-комунікаційні компетентності являють собою новий напрям в освіті. Вони безпосередньо пов'язані з сучасними інформаційними технологіями та розвиваються відповідно до модернізації комп'ютерної техніки. Передбачають формування знань і вмінь за допомогою використання сучасних інформаційних засобів. Досліджено різні погляди на науково-педагогічні проблеми інформатизації навчального процесу спеціальних шкіл. Підкреслюється, що саме застосування сучасних комп'ютерних технологій навчання дає змогу значно покращити навчально-виховний процес у спеціальних закладах освіти. Обґрунтовано доцільність і цінність використання комп'ютера як нового засобу навчання і корекції вад розумового розвитку дітей. Установлено, що використання інформаційних технологій дає змогу модернізувати і підвищити якість навчання, а також інтерес учнів до оволодіння базовими знаннями, що впливає на опанування ними інформаційно-комунікаційних компетентностей. Звернено увагу на те, що завдяки використанню комп'ютерної техніки здійснюються індивідуалізація навчання та орієнтація на кожного конкретного учня. Водночас зазначено, що вчені виступають проти бездумного впровадження в практику спеціальної школи масових програмних продуктів, оскільки їх добір має здійснюватися виважено та з урахуванням можливостей школярів. З'ясовано, що в процесі набуття інформаційно-комунікаційних компетентностей школярі зазнають суттєвих труднощів у зв'язку з їх психофізичними особливостями. Зазначено, що досліджуване питання безпосередньо пов'язане із завданнями соціалізації учнів, оскільки без наявності в них певних знань із галузі інформатики стає неможливим їхнє повноцінне існування в сучасному суспільстві. Обґрунтовано необхідність подальших досліджень щодо визначення педагогічних умов і шляхів формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у галузі спеціальної освіти у всіх учасників навчально-виховного процесу.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні компетентності, комп'ютерні технології, спеціальна освіта, учні з вадами інтелекту, спеціальна загальноосвітня школа.

Постановка проблеми. Сьогодення характеризується етапом переходу до інформаційного суспільства, в якому виникає необхідність у підготовці людини до швидкого сприйняття та опрацювання значних об'ємів інформації, оволодіння актуальними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами та комп'ютерною технікою. Виникнення та розвиток інформаційного суспільства має на увазі широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті, навички користування якими безпосередньо призводять до формування інформаційно-комунікаційних компетентностей. Водночас проблема визначення їх сутності є мало розробленою: відсутнє чітке визначення цього феномена, неоднозначно розглядається його структура, є розбіжності у визначенні ключових понять, що суттєво ускладнює пошук оптимальних шляхів, способів формування і розвитку інформаційно-комунікаційних компетентностей в учнів взагалі. Ще більшої важливості набуває ця проблема у школярів із вадами розумового розвитку, що зумовлено

їх обмеженими інтелектуальними можливостями. Актуальність досліджуваного поняття в учнів із вадами інтелекту зумовлена також модернізацією навчального середовища, де одним із пріоритетних завдань є підвищення ефективності навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з учнями спеціальної школи шляхом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему спеціальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження поняття «інформаційно-комунікаційні компетентності» присвячено роботи В. Беспалова, В. Болотова, С. Каракозова, О. Овчарук, Ю. Рамського, А. Хуторського та ін. Дослідженням компетентнісного підходу в освіті займаються науковці С. Гончаренко, Р. Гуревич, С. Клепко, О. Овчарук, А. Хуторський та ін. Теоретико-методологічні підходи щодо розгляду інформаційно-комунікаційних компетентностей висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців (М. Антонченко, В. Байденко, О. Качуровська, О. Легкий, С. Миронова, S. Patty та ін.), які акцен-

тують на тому, що комп'ютерні технології сприяють розвитку психічних процесів у дітей із вадами інтелекту, їх особистості загалом, підвищують якість навчання. В. Засенко, А. Колупаєва, В. Ларінець, С. Миронова, І. Тат'янчикова, М. Шеремет та ін. визначають роль і місце ІКТ у системі спеціальної освіти і доводять доцільність застосування цих технологій під час навчання у спеціальних закладах дітей із різними нозологіями.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз сучасних досліджень щодо визначення інформаційно-комунікаційних компетентностей, їх складників та шляхів формування в галузі спеціальної педагогіки, окреслення перспектив подальших наукових праць у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі визначають кілька видів понять стосовно досліджуваного питання, яке безпосередньо пов'язане із вивченням інформаційних та комп'ютерних технологій.

Під сучасними ІКТ розуміють сукупність методів і технічних засобів для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання і використання інформації [3]. Цей широко вживаний термін включає в себе всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією.

Поряд із поняттям «інформаційно-комунікаційні компетентності» науковці у своїх дослідженнях часто використовують такі суміжні терміни, як «інформаційна компетентність», «інформатична компетентність», «інформаційно-технологічна компетентність», «комп'ютерна грамотність», «інформаційна грамотність», «інформаційна культура» та ін. [7; 11; 14; 15]. Ці поняття пов'язані між собою, і всі вони зачіпають окремі аспекти, що стосуються видів діяльності з використанням комп'ютера. Але при цьому варто зазначити дещо різний підхід авторів до трактування цих понять.

Найбільш широким поняттям є *інформаційна компетентність*, що передбачає найрізноманітніші процеси інформаційної діяльності. Поняття інформаційної компетентності невід'ємно пов'язане з поняттям інформаційної культури, під якою розуміється сукупність норм, правил і стереотипів поведінки, пов'язаних з інформаційним обміном у суспільстві.

Під *інформатичною компетентністю* також можна розуміти здатність набування і перетворення інформації в різноманітних сферах діяльності. Але «інформатична компетентність» – це дуже широке поняття, яке не зводиться лише до оволодіння навичками використання персонального комп'ютера. Складовою частиною інформатичної компетентності є *інформаційно-комунікаційна компетентність*, що безпосередньо пов'язана зі здатністю застосовувати у професійній і повсякденній діяльності інформаційно-комунікаційних технологій [11].

У своїх дослідженнях американська асоціація бібліотекарів визначає *інформаційну грамотність* як набір здатностей, який є в індивідуумів, і передбачає уміння визначити необхідність інформаційних ресурсів, уміння їх оцінити й ефективно використати [15].

Під *комп'ютерною грамотністю* Н. Кириленко розуміє практичне використання комп'ютерів та їх мереж для розв'язання різноманітних завдань: ігрових, пізнавальних, інформаційно-комунікаційних [7].

Р. Калошина вважає, що ІКТ-грамотність – це знання про персональний комп'ютер, програмні продукти, їхні функції й можливості, вміння «натискати потрібні клавіші», знання про комп'ютерні мережі (у тому числі інтернет), а ІКТ-компетентність – це не тільки використання різноманітних інформаційних інструментів (ІКТ-грамотність), а й ефективне їх використання у своїй діяльності [5].

На думку Н. Насирової, до складу інформаційно-комунікаційних компетентностей входять: мотивація, потреба та інтерес до отримання знань, умінь і навичок у галузі технічних, програмних засобів та інформації; сукупність суспільних, природничих і технічних знань, які відображають систему сучасного інформаційного суспільства; знання, які складають інформаційну основу пошукової пізнавальної діяльності; способи і дії, які визначають операціональну основу пошукової діяльності; досвід пошукової діяльності у сфері програмного забезпечення і технічних ресурсів; досвід відношень «людина-комп'ютер» [4, с. 10].

С. Каракозов, проводячи дослідження у сфері інформаційної культури, розглядає інформаційно-комунікаційні компетентності в освіті як один із параметрів діагностики становлення інформаційної культури [6, с. 52].

Вітчизняні фахівці (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук та ін.) виокремлюють такі складники компетентностей у галузі інформаційно-комунікаційних технологій: здатність до доцільного застосування ІКТ у навчанні й повсякденному житті; раціонального використання комп'ютера і комп'ютерних засобів для оброблення інформації, її пошуку, систематизації, подання, зберігання; здатність до побудови моделі різноманітних явищ і дослідження їх за допомогою ІКТ [8].

Узагальнюючи результати досліджень низки учених у сфері компетенцій і компетентностей, українські науковці мають свій погляд на це питання, а саме: компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій передбачають здатність учня орієнтуватись в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб ринку праці. Вони пов'язані з якістьями технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної трудової діяль-

ності в умовах сучасного інформаційного суспільства, що охоплюють основні компоненти інформаційної культури учнів, відповідно до їхнього професійного самовизначення з урахуванням індивідуальних можливостей. Усі дослідники підкреслюють, що суть компетентності відображає здатність успішно і безпомилково здійснювати діяльність як у стереотипних, так і в нестандартних ситуаціях.

Аналіз змісту освітніх компетенцій, який представлено у роботах П. Беспалова, В. Введенського, О. Іванової, А. Маркової, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, В. Сластьоніна, Н. Тализіної, А. Хуторського та ін., показав, що інформаційно-комунікаційні компетенції є одними з ключових компетенцій.

Дискусійність щодо визначення інформаційно-комунікаційних компетентностей існує через те, що це поняття є новим і розвивається разом із розвитком технологій та соціальної сфери людини і суспільства. Інформаційно-комунікаційні компетентності представляють собою новий напрям, який виник безпосередньо під впливом нових інформаційних технологій. Якщо зміст поняття «комп'ютерна грамотність» стосується навичок роботи з комп'ютерною технікою, то зміст інформаційно-комунікаційних компетентностей включає наявність у людини виробленої звички отримувати знання з використанням сучасних комп'ютерних технологій [1].

У працях О. Ахметової, В. Беспалько, В. Ларінець підкреслюється, що саме застосування сучасних інформаційних технологій навчання дає змогу якісно покращити навчально-виховний процес у спеціальних загальноосвітніх школах [2; 9].

У роботах учених О. Качуровської, О. Легкого, С. Миронової, І. Холковської, М. Шеремет та ін. підкреслюється, що в навчанні дітей із порушеннями психофізичного розвитку мають застосовуватися персональні комп'ютери [10; 12]. Досвід використання комп'ютерної техніки у спеціальному навчальному закладі засвідчує позитивні результати як у навчальній діяльності, так і в корекції психофізичних порушень у дітей. Використання корекційного потенціалу програмних засобів створює сприятливі умови для активізації пізнавальної діяльності школярів, розвитку їхнього логічного мислення та мовлення. Також автори акцентують на тому, що комп'ютерна техніка у спеціальній школі може бути як предметом вивчення, так і засобом підтримки навчальної діяльності школярів. Використання комп'ютерно-орієнтованих форм, методів та засобів навчання на різних етапах здійснення педагогічного процесу вимагає глибокого аналізу основних і додаткових цілей навчання, іноді докорінної зміни його організації.

На думку С. Миронової, комп'ютер має бути не об'єктом вивчення, а засобом, за допомогою

якого учні з інтелектуальними порушеннями зможуть заповнити прогалини у знаннях не тільки з інформатики, але й з інших предметів. Вдало підібрані комп'ютерні програми забезпечують розвиток здібностей учнів, їх інтересів, умінь, навичок і потребують певного рівня пізнавальної активності. Комп'ютер може стати потужним джерелом формування не лише інформаційно-комунікаційних компетентностей в учнів, а й їх прагнення до знань, отримання задоволення результатами власної діяльності, розвитку самостійності мислення. Завдяки використанню комп'ютерної техніки здійснюється індивідуалізація навчання, орієнтація на конкретного учня [12]. Авторка зазначає, що комп'ютер і комп'ютерну програму тією чи іншою мірою можна використовувати на кожному з етапів уроку залежно від дидактичної мети.

Питання використання комп'ютерної техніки в спеціальних школах пов'язане з працями О. Гончарової, В. Засенка, А. Колупаєвої, О. Кукушкіної, М. Малофєєва, Б. Мороза, В. Овсяник, М. Шеремет та ін. Науковці доводять доцільність і цінність використання комп'ютера як нового засобу навчання і корекції вад дітей із психофізичними порушеннями, визначають місце і роль комп'ютера на різних уроках та індивідуальних заняттях шкільного навчання таких дітей, розкривають корекційну спрямованість уроків у комп'ютерному класі. Особливу увагу акцентовано на використанні спеціалізованих програмно-апаратних і програмованих засобів, які розроблено з урахуванням загальних закономірностей і специфічних особливостей розвитку дитини. Вони також вважають правомірним використання у навчальному процесі наявних програмних засобів загального призначення (текстовий редактор, графічний редактор тощо). Водночас учені рішуче виступають проти бездумного впровадження в практику спеціальної школи масових програмних продуктів, що вступає в суперечність із самим поняттям «корекційне навчання» [13].

Узагальнення проведених напрацювань щодо зазначеної проблеми у спеціальній педагогіці показує, що питання інформаційно-комунікаційних компетентностей у межах спеціального навчального закладу з урахуванням їх основних змістових складників, показників прояву та добору відповідних педагогічних напрямів, засобів і шляхів впливу залишаються практично не розробленими.

Різні автори-науковці зазначають, що формування інформаційно-комунікаційних компетентностей є процесом переходу до такого стану, коли учень стає здатним знаходити, розуміти, оцінювати і застосовувати інформацію в різних формах для вирішення особистих, соціальних або глобальних проблем. Інформаційно-комунікаційні компетентності віддзеркалюють не тільки соціаль-

ний досвід людства, але й індивідуальний досвід кожного учня.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз щодо визначення поняття інформаційно-комунікаційних компетентностей та його сутності показує, що воно нині не є загальноприйнятим й однозначно визначеним. Дослідженням його складників займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, в працях яких простежуються різні підходи до трактування цього поняття. Інформаційно-комунікаційні компетентності розглядають, з одного боку, як складник професійної компетентності, а з іншого – як складник інформаційної культури. До числа значущих ознак зараховують знання інформатики як предмета, використання комп'ютера як необхідного технічного засобу, мотивацію суб'єктів освітнього простору, сукупність знань, умінь і навичок щодо пошуку, аналізу і використання інформації, даних і знань, позитивне ставлення до інформаційної діяльності, наявність актуальної освітньої або професійної задачі, в якій формуються інформаційно-комунікаційні компетентності.

Аналіз спеціальної і психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження засвідчує, що комп'ютерні засоби представляють додатковий і суттєвий набір можливостей щодо корекції відхилень у розвитку дитини. Комп'ютерні технології розширюють можливості дітей, оскільки стимулюють їх пізнавальну активність, посилюють мотивацію до навчання, сприяють максимальній індивідуалізації навчального процесу, оптимізують управління навчальною діяльністю. Отже, можна констатувати, що комп'ютерні технології мають безпосередній вплив на формування інформаційно-комунікаційних компетентностей та потужний корекційно-розвивальний потенціал, а також сприяють більш успішній соціалізації учнів із порушеннями інтелекту взагалі.

Подальше дослідження питання інформаційно-комунікаційних компетентностей у галузі спеціальної освіти допоможе окреслити педагогічні умови та шляхи їх формування у всіх учасників навчально-виховного процесу.

Список використаної літератури:

1. Баловсяк Н.Х. Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього спеціаліста. URL: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/11/30.pdf (дата звернення 04.10.2019).
2. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров: педагогика третьего тысячелетия: учеб.-метод. пособие. Воронеж: МОДЭК, 2002. 349 с.
3. Григорович О. Сучасний стан та перспективи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Молодь і ринок* : збірник наук. праць. 2011. № 12 (83). С. 123–127.
4. Дегтяренко Т.М. Поширення ідей упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему спеціальної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Том 46. № 2. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1207/917> (дата звернення 01.10.2019).
5. Калошина Р.О. Информационно-коммуникативная компетентность учителя в рамках современного урока. URL: <http://www.oo-lyceum-533.ru/document/Kaloshina.htm> (дата звернення 03.10.2019).
6. Каракозов С.Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности. *Педагогическая информатика*. Москва, 2000. С. 41–54.
7. Кириленко Н.Г. Педагогичні умови застосування комп'ютерних дидактичних ігор у фаховій підготовці майбутніх учителів математики й інформатики : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Вінницький державний педагогічний ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2010. 19 с.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук та ін.], під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
9. Ларінець В.Ю. Комп'ютерні технології: Впровадження в навчальний процес. *Освіта*. 2002. № 18–19. С. 15–17.
10. Легкий О.М. Організаційно-педагогічні умови використання комп'ютера у спеціальній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Ін-т дефектології АПН України. Київ, 2001. 16 с.
11. Логвіненко В.Г. ІКТ-компетентність та ІКТ-компетенція майбутнього фахівця. URL: <http://ccjournals.eu/ojs/index.php/tmn/article/download/188/177> (дата звернення 25.09.2019).
12. Миронова С.П. Використання комп'ютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 41–44.
13. Савінова Н.В. Інформаційно-комунікаційні технології в корекційній освіті. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2015. С. 156–163.
14. Спірін О.М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). URL: <http://www.ime.edu.ua.net/em.html> (дата звернення 29.09.2019).
15. Patti S. Caravello, Eloisa Gomez Borah, Judith Herschman, Eleanor Mitchell UCLA Library Information Competence at UCLA: Report of a Survey Project. URL: <http://www.library.ucla.edu/infocompetence> (дата звернення 17.09.2019).

Sakhno T. Information and communication competences as a component of special education

The article deals to defining the concept of information and communication competences in the context of special education. The analysis of the researches in the psycho-pedagogical and special literature concerning the investigated issue is carried out. This term is not currently accepted and uniquely defined. Information and communication competencies have been found to be a new direction in education is found out. They are directly related to modern information technology and are evolving with the modernization of computer technology. They provide for the formation of knowledge and skills through the use of modern information tools. Different views on scientific and pedagogical problems of informatization in educational process of special schools have been investigated. It is emphasized that the use of modern computer-based learning technologies makes it possible to significantly improve the educational process in specialized educational institutions. The expediency and value of using a computer as a new means of teaching and correcting children's mental disabilities is substantiated. It is established that the use of information technologies gives an opportunity to modernize and improve the quality of teaching, as well as the interest of pupils to master the basic knowledge, which influences their mastering of information and communication competences. Attention is drawn to the fact that the use of computer technology provides individualized learning and orientation on each individual student. At the same time, it is noted that scientists oppose the thoughtless implementation in the practice of a special school of mass software products, because their selection must be made carefully and taking into account the capabilities of pupils. It has been found that in the process of acquiring information and communication competences pupils experience significant difficulties due to their psychophysical characteristics. It is stated that the issue under study is directly related to the tasks of socialization of pupils. Because without certain knowledge in the field of informatics, it becomes impossible for them to exist fully in modern society. The necessity of further research to determine the pedagogical conditions and ways of forming information and communication competences in the field of special education in all participants of the educational process is substantiated.

Key words: *information and communication competences, computer technology, special education, pupils with intellectual disabilities, special comprehensive school.*